

socialismu a všech demokratických hnutí a podstatně zvýšit jeho schopnost k protimperialistické, mírové akci.

Blízká budoucnost nezúčastněnosti bude záviset nejen na nezúčastněných státech samých, ale do značné míry i na postoji velmocí a vyspělých zemí k zájmům a potřebám zemí méně vyvinutých a malých a středních, jejichž váha při silících pluralistických tendencích v mezinárodním vývoji dále poroste. Dokáží-li socialistické země, a zejména ty nejmocnější z nich, včas pochopit a plně respektovat jejich oprávněné potřeby a zájmy, stane se hnutí nezúčastněných zbytečným anebo alespoň méně přitažlivým, poněvadž jím vyhlášené demokratické zásady a cíle budou uskutečňovány s plnou podporou zemí socialistického společenství. V opačném případě je pravděpodobné, že přitažlivost nezúčastněnosti — jakožto skupiny tlaku vznášející (byť i rozdílné) výhrady vůči oběma hlavním světovým soustavám — se bude zvyšovat.

Koncepce neangažovanosti, má-li sehrát tu pozitivní úlohu, k níž se hlásí, není tedy samoúčelem a musí být podřizována zájmům národů na demokratické soudobých mezinárodních vztahů a na pokrokovém vývoji světa. Volba, před níž stojí lidstvo v současné etapě, nezní tedy „buď nezúčastněnost, anebo bloky“. Již dnes je třeba volit mezi otevřenou, demokratickou, vpravdě revoluční zahraniční politikou, opírající se o podporu národů a nutící agresivní kruhy k novým a dalším ústupkům v zájmu zmírnění napětí a mírové spolupráce, a mezi bezzásadovým, rozporuplným manévrováním, opřeným převážně o zbraně, násilí a kompromisy. Volba první otvírá cestu k budoucnosti, druhá může vést jen na scesti.

K PROBLEMATICE JEDNOTY SOCIALISTICKÝCH ZEMÍ

Václav Kotyk

Snad nikdy v minulosti nebyla otázka jednoty socialistických zemí a komunistických a dělnických stran kladena s takovou naléhavostí jako nyní. Je to pochopitelné, podíváme-li se na vývoj světového socialismu a komunistického hnutí zvláště v posledních letech, kdy se ve vztazích socialistických zemí a komunistických a dělnických stran objevily jevy, které ještě zcela nedávno teorie *vztahů nového typu* kategoricky odmítala a jejichž možnost vylučovala i jako teoretickou hypotézu. Je to pochopitelné i z hlediska úkolů, které si dnes, v předvečer světové porady, kladou socialistické země a komunistické a dělnické strany a jejichž úspěšná realizace je podmíněna mimo jiné alespoň jistým stupněm akční jednoty některých socialistických zemí a komunistických a dělnických stran.

Problémy, které existují ve vztazích komunistických a dělnických stran a socialistických států, však nejsou produktem dneška. Existují ve zjevné podobě po dobu více než deseti let a dnes se pouze — v souvislosti s objektivními vývojovými tendencemi socialismu a světa vůbec — reprodukují na vyšším vývojovém stupni a v podobě jemu odpovídající. To, co existovalo v zahalené formě ještě v polovině padesátých let (a nejen potenciálně pod povrchem na první pohled pevné monolitní struktury a systému vztahů od počátku vzniku socialistického společenství), dostalo dnes podobu rozporů a přímo konfliktů, které nesporně oslabují společný postup socialistických zemí a komunistických a dělnických stran. Tato situace klade současně řadu nových otázek teorií i praxi.

Nejprve byla pochopitelně položena otázka příčin tohoto stavu. Není nutné ani skrývat, že po letech vývoje a zkušeností se ještě najdou autoři, kteří vidí hlavní příčinu obtíží ve vztazích socialistických zemí a uvnitř komunistického hnutí v politice imperialismu. Tím nechci popírat důležitý fakt, že totiž určité kruhy kapitalistického světa sledují ve vztahu k socialismu vlastní cíle, že se snaží socialismus oslabit, a to i cestou jeho vnitřního rozkladu. To však ještě neznamená, že problémy rozvoje socialistických zemí a jejich vztahů je možno redukovat výlučně (nebo převážně) na podvrtnou činnost imperialistických sil, že je možno jakýkoli proces hledání nových cest rozvoje socialismu kontrastující s přístupem ostatních zemí chápat jako výraz vlivu těchto sil.

Je vůbec možno chyby a nedostatky v politice socialistických zemí vysvětlovat hlavně činností imperialistických sil? Nemá snad někdy onen důraz na protisocialistickou činnost imperialistických sil jako na hlavní zdroj problémů a potíží uvnitř socialistických zemí a v jejich vztazích zahalit mnohem podstatnější a určující příčiny těchto problémů?

Jde v této souvislosti pouze o jeden z faktorů působících na vztahy socialistických zemí a komunistických a dělnických stran, jehož váha může být různá v analýze té či oné konkrétní situace, toho či onoho jevu, jehož existence by nás však neměla zbavovat toho nejdůležitějšího: objektivní analýzy všech základních a na sebe působících činitelů určujících a ovlivňujících vývoj vztahů mezi socialistickými zeměmi a obsah jejich hodnoty. Mám na mysli základní tendence ve vývoji politických a ekonomických vztahů mezinárodních, základní vývojové tendence ve vztazích socialistických zemí a nikoli na posledním místě i objektivní vývojové procesy uvnitř jednotlivých socialistických zemí.

Mluvíme-li o příčinách současného neuspokojivého stavu ve vztazích socialistických zemí a komunistických a dělnických stran, musíme, podle mého soudu, vycházet především z rozboru objektivních skutečností života socialistického světa a komunistického hnutí. Mám na mysli především rozdílnost objektivních specifických podmínek působení komunistických a dělnických stran a vývoje jednotlivých socialistických zemí, jejíž první hlubší analýzu a srovnání si počátkem šedesátých let vynutily hlavně úvahy o procesech ekonomické integrace socialistických zemí. Nejde však pochopitelně jen o rozdílnost podmínek ekonomického vývoje jednotlivých socialistických států. Vliv těchto objektivních specifických podmínek se stále výrazněji — od poloviny padesátých let — projevuje v politice jednotlivých socialistických zemí v oblasti jejich vzájemných vztahů, kde se v této souvislosti objevily některé nové progresivní prvky a tendence. Principy nezávislosti, rovnoprávnosti a svrchovanosti socialistických zemí a komunistických a dělnických stran, tak jasně vyslovené v sovětsko-jugoslávské bělehradské deklaraci z 2. června 1955¹⁾ a ve známé deklaraci vlády SSSR z 30. října 1956,²⁾ byly již nejenom obecně deklarovány, ale postupně začaly být uplatňovány v praxi mezosocialistických vztahů. Z iniciativy KSSS byl na moskevské poradě roku 1960 odstraněn z přijatého dokumentu termín „vedoucí strana“ a „vedoucí země“, představující ještě jednu z hlavních tezí porady komunistických a dělnických stran

¹⁾ Viz *Dokumenty sovětské zahraniční politiky 1945—1961*, Praha 1962, str. 504.

²⁾ Tamtéž, str. 113.

socialistických zemí v listopadu 1957.³⁾ Na karlovarské konferenci komunistických a dělnických stran o problematice evropské bezpečnosti v dubnu 1967 byla v postoji ke stranám, jež se konference nezúčastnila, vyjádřena myšlenka (zvláště ve vystoupení generálního tajemníka Italské komunistické strany L. Longa), že názorová rozdílnost s těmito stranami nebyla taková, aby ji nebylo možno odstranit při dalších jednáních, a že zejména nebyla taková, aby s nimi nebylo možno prakticky dále spolupracovat v řešení řady otázek. To byl rovněž jeden z nových momentů ve vývoji vztahů komunistických a dělnických stran, kde doposud neúčast na společných poradách byla převážně chápána jako krok v každém případě nesprávný, často jako výraz nemarxistického a nacionalistického postoje. V postoji řady komunistických a dělnických stran se objevily podněty, jakými kritérii by se měly řídit jejich vzájemné vztahy i jejich mezinárodní porady: vhodnost setkání s omezeným a přesným jednacím pořádkem, plně autonomní příspěvek každé strany, respektování odlišných stanovisek a práva každé strany vyjádřit svůj názor svobodně a nezávisle, bez obav z důsledků svého nezávislého postoje. Současně se v oblasti politické i ekonomické spolupráce začaly stále patrněji projevovat tendence naznačující nutnost i možnost nových forem spolupráce dvoustranné a vícestranné, které by v maximální míře uvolňovaly možnosti rozvoje socialismu jako celku i možnosti rozvoje jeho jednotlivých částí.

Je prostě možno konstatovat, že prosazující se rozdíly v hospodářském vývoji, odlišnosti ve společenské i politické struktuře jednotlivých socialistických zemí i specifické stránky jejich mezinárodního postavení, včetně působení dalších objektivních i subjektivních faktorů, stály u kolébky zrodu progresivní tendence ve vývoji vztahů mezi socialistickými státy a komunistickými a dělnickými stranami, která dostala svůj nejpregnantnější výraz ve známé italské formuli *jednoty v rozdílnosti*.

Mluvíme-li však o příčinách současné neuspokojivé situace ve vztazích socialistických zemí, nejde jen o pochopení vlivu a významu objektivních specifických podmínek působení jednotlivých komunistických a dělnických stran a socialistických zemí. Z hlediska příčin této situace je neméně důležité pochopení další skutečnosti, že totiž proces vytváření koncepce jednoty a spolupráce socialistických zemí založené na plném uznání a respektování specifických podmínek, a tudíž i práva jednotlivých zemí na vlastní cestu rozvoje probíhal velmi pomalu. V důsledku toho obsahová stránka jednoty a spolupráce socialistických zemí, její převládající koncepce, projevující se v přístupu většiny socialistických zemí, neodpovídá objektivním podmínkám a potřebám vývoje socialismu v současné etapě. Došlo zde k podstatnému zpoždění zvláště ve sféře praxe vztahů socialistických zemí a komunistických a dělnických stran. K zpoždění, které je nejen výrazem vlivu nesprávných představ teoretických, ale především tendence současným potřebám a podmínkám vývoje socialismu zcela protikladné: tendence k návratu ke koncepci „jednotného modelu“ a v souvislosti s tím i „monolitní jednoty“. Ukazuje se, že — vycházejíce spíše z rozboru prohlášení a projevů politických představitelů než z analýzy skutečné situace — jsme značně přecenili rozsah a hloubku oné progresivní linie ve vztazích socialistických zemí, že jsme plně nepochopili složitost procesu jejího praktického uplatnění, závislost tohoto procesu na vývoji v jednotlivých socialistických státech. Nelze například plně demo-

³⁾ Viz *Rudé právo*, 6. 12. 1960.

kratizovat vztahy mezi socialistickými státy na základě důsledného uplatňování zásad nevměšování a rovnoprávnosti v praxi těchto vztahů bez alespoň určité míry procesu demokratizace vnitřního života těchto států. Nelze objektivizovat ekonomické vztahy mezi socialistickými zeměmi bez uplatnění ekonomických principů a kritérií ve vnitřním ekonomickém rozvoji jednotlivých socialistických států. Nelze prostě rozvíjet progresivní tendence v oblasti vnějších vztahů socialistických zemí bez odpovídající dynamiky v rozvoji vnitřního života těchto zemí. Vzájemná závislost vnějších vztahů na vnitřním politickoekonomickém systému existujícím v jednotlivých socialistických zemích, a zvláště v těch zemích, které uvnitř socialistického společenství zaujímají dnes objektivně rozhodující postavení, je nesporná a zcela rozhodující. Je klíčem k pochopení řady jevů v oblasti vztahů mezi socialistickými zeměmi, které byly a jsou často záměrně zatemňovány.

Jsme tedy svědky nejenom snah nalézt nové formy a metody rozvoje spolupráce socialistických zemí a komunistických a dělnických stran (nedávné sjezdy Italské komunistické strany a Svazu komunistů Jugoslávie jsou dokladem těchto snah), které by odpovídaly podmínkám a potřebám dneška, ale jsme současně svědky i snah (v určitých obdobích i dominujících snah) k návratu k období „zlatého věku jednoty“, což se projevuje nejen ve sféře teoretické. Rozebereme-li některé aspekty vývoje socialistických zemí a komunistického hnutí v současné etapě nemůžeme nedospět k závěru, že existují i tendence zachovat pomocí některých nových forem klíčové prvky dřívějšího typu vztahů mezi socialistickými státy a komunistickými a dělnickými stranami. Tendence návratu k minulosti se někdy projevují zcela otevřeně. Jestliže například některé komunistické strany odmítají pro dnešní situaci nutnost nějaké generální linie komunistického hnutí, existují strany, které naopak přiznávají nezbytnost této generální linie.⁴⁾

Snad nejlépe je možno dokumentovat odlišnost přístupu jednotlivých komunistických a dělnických stran v postoji k základní otázce rozvoje socialismu, k otázce rozmanitosti cest socialismu. Nechci se zabývat názory pokládajícími proces osamostatňování socialistických států prostě jen za oslabování mezinárodní solidarity, internacionalismu, za tendenci k prosazování nacionalismu. Podstatné je, že teze o rozmanitosti specifických podmínek a jejich vlivu na proces socialistické výstavby, obsažená snad ve všech dokumentech o společných setkáních a jednáních komunistických a dělnických stran (a opírající se o známý Lepinův citát),⁵⁾ je převážně chápána pouze ve smyslu zdokonalení „jednotného modelu“, jako proces jistých dílčích změn tohoto modelu, jeho nepodstatné modifikace, že je většinou odmítána interpretace této teze ve smyslu možnosti a práva jednotlivých komunistických a dělnických stran vytvářet vlastní cestu socialistického rozvoje, která by se podstatně lišila od dosud existujícího a převládajícího modelu. Jako správná myšlenka se všeobecně akcentuje moment přihlížení k specifickým podmínkám, v nichž ta či ona strana působí, odmítá se však jako nemarxistický přístup moment zásadních změn. Ve svém diskusním příspěvku na IX. plénu ústředního výboru SED prohlásil například první tajemník krajského vedení SED v Drážďanech W. Krolikowski: „Demaskováním protisocialistic-

⁴⁾ Viz vystoupení E. Honeckera na schůzce komunistických a dělnických stran v Budapešti. *Pravda*, 1. 3. 1968.

⁵⁾ Viz V. I. Lenin, *Spisy*, sv. 31, str. 86—87.

kých revizionistických sil v ČSSR bylo pracujícím zřetelně ujasněno, že může existovat pouze jediný model budování socialismu, a to ten, který byl zdůvodněn Marxem, Engelsem a Leninem a pro nějž Sovětský svaz světově známým postupem po Říjnové revoluci vytvořil zásadní příklad, který v každé zemi musí tvůrčím způsobem uplatnit každá marxisticko-leninská strana v konkrétních národních podmínkách.⁶⁾ H. Axen v časopise *Einheit* říká, že „když se zdůrazňuje prioritá národních podmínek a zvláštností..., začíná odklon od leninismu, od zkušeností Říjnové revoluce a SSSR jako od základního modelu socialismu...“⁷⁾

V této souvislosti je možno všeobecně konstatovat, že respektování objektivních specifických podmínek v politice jednotlivých komunistických a dělnických stran je většinou stran nejenom akceptováno, ale je dokonce žádoucí jako doklad tvůrčího rozvoje marxismu, avšak — a to je rozhodující — pouze v rámci určitých hranic, vymezených „obecně platnými principy socialistické výstavby“. Ocituje zde znovu list *Neues Deutschland*: „Naše zkušenosti, stejně jako zkušenosti dělnické třídy a marxisticko-leninských stran v ostatních socialistických zemích svědčí o tom, že lze po cestě socialismu postupovat dále pouze tehdy, dáme-li se důsledně vést obecně platnými zákonitostmi socialismu.“⁸⁾ Sovětská Pravda v zásadním článku ze srpna minulého roku říká, že „místo a úloha národních zvláštností, toho specifického, co je v jejich zemi, mohou být správně definovány — z hlediska perspektiv socialistického vývoje — jenom ve světle hlavních zásad socialismu.“⁹⁾

Narážíme zde na otázku, na jejímž teoretickém i praktickém řešení do značné míry závisí další vývoj vztahů socialistických zemí a jejich jednoty, na otázku, která má svůj specifický význam i pro oblast vztahů komunistických a dělnických stran nesocialistického světa. Jestliže v dosavadní teoretické literatuře byla pod tlakem potřeb objektivního vývoje dokumentována a v některých směrech i analyzována rozdílnost objektivních specifických podmínek působení jednotlivých komunistických a dělnických stran, potom zcela stranou vědecké analýzy zůstala otázka obecných zákonitostí socialismu, otázka „toho, co nás spojuje“. Nestačí přece stále vypočítávat a deklarovat tyto obecné zákonitosti ve stejné podobě (a často i ve stejném pořadí), jak jsou uvedeny v deklaraci komunistických a dělnických stran socialistických zemí z listopadu 1957. Vždyť obecné zákonitosti socialistické výstavby se projevují nikoli jako takové, nýbrž pouze prostřednictvím specifického, prostřednictvím národního. Souhlasíme například jistě s tím, že jednou z těchto obecných zákonitostí socialistické výstavby, platných pro všechny socialistické země, je vedoucí úloha komunistické strany. Tím však ještě není řečeno naprosto nic o tom, jak realizovat tuto vedoucí úlohu v určitých konkrétních, a pokud jde o jednotlivé socialistické země, velmi odlišných podmínkách. Nejde proto také jen o obecné deklarování této nesporné a všeobecně přijaté teze, ale především o možnost její praktické realizace v souladu s podmínkami a potřebami té či oné země, toho či onoho prostředí. Bez vztahu k těmto konkrétním podmínkám zůstává tato teze bezobsažnou frází, stejně jako zůstávají bezobsažnou frází četné úvahy o spo-

⁶⁾ *Neues Deutschland*, 1. 11. 1968.

⁷⁾ *Einheit*, říjen 1968.

⁸⁾ *Neues Deutschland*, 3. 11. 1968.

⁹⁾ *Pravda*, 14. 8. 1968.

lečných zájmech a povinnostech socialistických zemí, není-li řečeno, co se vlastně těmito slovy konkrétně myslí. Je vůbec typické pro vědeckou literaturu a publicistiku o vztazích socialistických států, že neustále operuje s určitými tezemi a pojmy, aniž se zabývá jejich obsahovou náplní.

Není možno řešit tyto otázky v rámci tohoto článku, který má jiné zaměření. Naznačuje se zde pouze nutnost zabývat se otázkami, které se po dlouhá léta mohly zdát vyřešené, zcela jasně, a které, jak ukazuje současná situace, zdaleka jasně a vyřešené nejsou. Právě naopak. Nepropracování těchto otázek — a nemohu se rovněž zabývat skutečnostmi, které podobné práci v minulosti bránily — je rovněž jedním z faktorů, který ztěžuje formulaci takové koncepce jednoty a spolupráce, která by odpovídala podmínkám a potřebám dneška. Avšak přes všechnu tuto nepropracovanost teoretických otázek — což není vina jen teorie — je možno na základě dosavadního poznání vyjádřit vlastní představu o tom, kde hledat klíč k upevnění jednoty socialistických zemí a komunistických a dělnických stran, o tom, co je z tohoto hlediska nejdůležitější.

Jsem v této souvislosti přesvědčen, že jednota socialistických zemí a komunistického hnutí, vztahy socialistických zemí na základě zásad proletářského internacionalismu mohou být rozvíjeny pouze prostřednictvím národního a specifického, pouze na základě plného uplatnění národních a specifických podmínek v politice jednotlivých komunistických a dělnických stran. Dějiny světového socialismu a komunistického hnutí (v každém případě po druhé světové válce) svědčí o tom, že neexistuje jiná alternativa. Nedostatečné respektování specifických podmínek a potřeb socialistických zemí vyvolávalo v minulosti a vyvolává i dnes nové potíže a rozpory v jejich vzájemných vztazích, stejně jako každý pokus o návrat k překonané koncepci monolitní jednoty. Je pochopitelné, že plné uplatnění specifických podmínek v politice jednotlivých komunistických a dělnických stran z jedné strany kvalitativně ovlivní obsah vztahů socialistických zemí, že však z druhé strany je samo závislé na novém přístupu k otázkám vztahů, na praktické realizaci zásad nevměšování a rovnoprávnosti. Předpokládá, že jednotlivé socialistické státy vůči sobě navzájem budou prostě vystupovat jako naprosto rovnoprávné a suverénní státy bez ohledu na sílu a velikost. V uplatnění zásad nezávislosti a svrchovanosti ve vztazích socialistické velmoci a malých socialistických států se patrně nejvýrazněji projeví nová kvalita mezistátních vztahů. Potom bude možno s plným oprávněním mluvit o vztazích nového typu. Z hlediska určitých vžitých představ minulosti a z hlediska povrchního přístupu může být tento proces chápán a interpretován jako proces oslabování socialismu, jako dezintegrace socialistického společenství apod. Z hlediska objektivních podmínek a potřeb současného vývoje světového socialismu je to však jediná cesta, jak vytvořit neformální, skutečnou jednotu, jak zajistit společný postup socialistických zemí a komunistických a dělnických stran. Jestliže dnes jako určující vystupuje moment specifických podmínek se všemi průvodními, to znamená často i některými negativními jevy, neznamená to, že jde a musí jít o trvalý jev. Zdůrazňujeme-li dnes moment specifického přístupu jako moment určující politiku a stanoviska jednotlivých socialistických zemí a komunistických a dělnických stran, máme na mysli nikoli konzervaci tohoto jevu, ale chápeme naopak dnešní přístup jako předpoklad toho, aby ve vztazích socialistických zemí a komunistických a dělnických stran vystoupily v dalším vývoji výrazně do popředí společné zájmy a společné potřeby. Jde

v podstatě o jisté mezidobí, o určitou vývojovou etapu. Jde o naplnění ideje internacionalismu reálným obsahem.

Obecně teoretické úvahy o vztahu národního a internacionálního, zdůrazňující nespornou a věčnou „pravdu“, že totiž nelze zveličovat národní moment, že je nutno uvést oba prvky do souladu, že je nutno respektovat národní a internacionální, nemají zvláštní smysl, nejsou-li podloženy analýzou konkrétně historických podmínek uplatňování těchto zásad. Podmínek, určujících obsah proletářského internacionalismu v té či oné vývojové etapě. Mělo své objektivní a dnes již historické příčiny, že socialistické země v první polovině padesátých let podřizovaly národní zájmy zájmům společným. Nemám v této souvislosti na mysli pouze určitou koncepci vztahů socialistických zemí a socialistické výstavby, určitou koncepci teoretickou, ale i reálnou skutečnost studené války, ostré mezinárodní napětí, jež zcela určitým způsobem — a přitom jinak než dnes — kladlo otázku priorit.

Dnes je situace i z hlediska povrchního pozorovatele, natož z hlediska vědeckého výzkumu, podstatně jiná a tato koncepce pozbyla objektivní předpoklady a oprávnění. Nejenže neexistuje studená válka, ale naopak dominující tendencí mezinárodních vztahů — přes četné výkyvy a dočasná zhoršení mezinárodní situace — se stává stále patrněji tendence k mezinárodní spolupráci, k mírovému soužití, prosazovaná ostatně zvláště v určitých etapách intenzivně právě socialistickými státy. Komunistické a dělnické strany již nelze řídit z jednoho centra. K tomuto závěru dospěly ostatně některé komunistické a dělnické strany již v roce 1943, v době rozpuštění Komunistické internacionály. Tím větší je platnost tohoto závěru dnes. Stále více se prosazuje názor, že centralizované vedení komunistického hnutí a socialistických zemí je překonáno vývojem, a je tedy neudržitelné. Stále více se prosazuje i názor, že základním předpokladem dalšího rozvoje světového socialismu je plná rovnoprávnost v praxi vztahů mezi různými nositeli boje za socialismus, že každá strana a každé socialistické hnutí musí mít plnou samostatnost v řešení problémů socialistických přeměn a že tato samostatnost se přirozeně vztahuje i na koncepci zahraničně politické. Tato stanoviska odpovídají dnešním podmínkám, v nichž rozvoj socialismu ve stále větší míře závisí na nalezení nových a mírových forem, na rozvoji a hledání nejrůznějších cest v úsilí o kvalitativní společenskou přeměnu. Z hlediska dneška a dlouhodobých vývojových tendencí jsou tedy koncepce jednotného modelu a monolitní jednoty neudržitelné a v rozporu jak se zájmy a potřebami socialismu jako celku, tak se zájmy a potřebami jednotlivých socialistických zemí a komunistických a dělnických stran. V těchto podmínkách, jež jsou objektivními podmínkami dneška, nelze vidět problematiku vztahů mezi národním a internacionálním očima již neexistující situace. Proto teze o podřazení zájmů národních zájmům internacionálním neodpovídá těmto novým podmínkám — přitom nelze vyloučit její správnost v určitém konkrétním případě a situaci — a v případě své absolutizace by se stala brzdou rozvoje socialistických zemí a socialismu jako celku. Ve vztahu k současné etapě je podle mého soudu správné mluvit alespoň o nutnosti souladu mezi národními a internacionálními zájmy, nechceme-li již pro určitou etapu přiznat to, co pokládám za nesporné, totiž moment priority národních, specifických zájmů. Znovu opakují, že důraz na národní a specifické podmínky není samoučelný, ale že je chápán jako předpoklad dosažení vyššího stupně jednoty. Toto pojetí by ostatně bylo možno podepřít filosofickými úvahami kla-

siků, Leninovou tezí, že obecné je pouze abstrakcí jedinečného, existuje jen v jednotlivém, skrze jednotlivé.¹⁰⁾

Jistěže v praktické politice nelze realizovat ani sebelepší představy a koncepce bez případných chyb a jednostranností, avšak samy tyto chyby a případné omyly by neměly být východiskem a podnětem k popírání potřeby hledat nové cesty rozvoje socialismu v jednotlivých zemích i socialismu jako určitého systému vztahů mezistátních. Jinak bychom totiž neměli jinou cestu než obnovu teorie a praxe vedoucího centra (bez ohledu na to, jakou by tato teorie a praxe měla vnější podobu), teorie a praxe jednotného modelu. V tomto smyslu stanul socialismus v podobě svých nejvýznamnějších sil na určité křižovatce, kde se musí rozhodnout. Buď složitá, obtížná a tvůrčí cesta rozvoje jeho vnitřních i vnějších vztahů, jeho politickoekonomického systému i systému spolupráce socialistických zemí a komunistických a dělnických stran, nebo uplatnění určitých ověřených a „vyzkoušených“ forem a metod, které mohou znamenat pouze stagnaci a odkládání řešení nazrávajících problémů.

¹⁰⁾ Viz V. I. Lenin, *Filosofické sešity*, Svoboda, Praha 1953, str. 320—321.